

М. В. Хаперська

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Микола Хвильовий

в оцінці вітчизняної та зарубіжної літературної критики.

Хаперська М. В. Микола Хвильовий в оцінці вітчизняної та зарубіжної літературної критики. У статті здійснено огляд праць, присвячених творчості видатного українського письменника 20-х років ХХ століття Миколи Хвильового. Простежено погляди вітчизняних та зарубіжних дослідників на особливості художнього стилю митця, зокрема на експресіоністичні складники його прози, в різні періоди осмислення творчого доробку М. Хвильового (20 – 30-ті роки, 30 – 80-ті роки ХХ століття, 80-ті роки ХХ століття – 10-ті роки ХХІ століття).

Ключові слова: літературний процес, проза, стиль, модернізм, експресіонізм.

Хаперская М. В. Микола Хвильовий в оценке отечественной и зарубежной литературной критики. Статья содержит обзор работ, посвященных творчеству известного украинского писателя 20-х годов ХХ века Микола Хвильового. Исследованы взгляды отечественных и зарубежных ученых на особенности художественного стиля писателя, в частности на экспрессионистические составляющие его прозы, на разных этапах осмысления творческого наследия М. Хвильового (20 – 30-ые годы, 30 – 80-ые годы ХХ века, 80-ые годы ХХ века – 10-ые годы ХХІ века).

Ключевые слова: литературный процесс, проза, стиль, модернизм, экспрессионизм.

Khapers'ka M. V. Mykola Khvyliovyy under the evaluation of native and foreign critique. Some reviews of the papers dedicated to the work of Mykola Khvyliovyy, an outstanding Ukrainian writer of the 20-th years of the ХХ-th century were implemented in this article. The opinions of native and foreign investigators on the peculiarities of the writer's artistic style were traced, particularly expressionistic components of his prose in different periods of comprehension of Khvyliovyy's literary heritage (20-th – 30-th, 30-th – 80-th of the ХХ-th century, 80-th of the ХХ-th century – 10-th of the ХХІ-st century).

Key words: Literary process, prose, style, modernism, expressionism.

Микола Хвильовий – знакова постать в літературному процесі 20-х років ХХ століття. Проте історичні та суспільні перипетії, що привели до особистої трагедії митця, зумовили складність вивчення його творчості.

Більше ніж п'ятдесят років в Україні ім'я письменника замовчувалося, а в 30 – 80-ті роки дослідження творчості Хвильового було можливим лише на еміграції.

Та справжнє повернення Хвильового до української спільноти відбулося з демократизацією суспільства та із здобуттям української державності, коли М. Хвильовий разом з плеядою митців «розстріляного відродження» опинився в центрі уваги нової генерації дослідників.

З огляду на вищесказане, яскраво окреслюються три етапи вивчення творчості письменника.

Перший – період 20–30-х років ХХ століття. За цей короткий проміжок Хвильовий пройшов шлях від поета-дебютанта до статусу найпопулярнішого письменника свого часу, що мав беззаперечний авторитет серед молодих літераторів (особливо після виходу в світ збірки «Сині етюди»), й аж до трагічної розв'язки 13 травня 1933 року.

Прізвище Хвильового часто фігурує у періодиці 20-х років. Проте через ідеологізацію культури та мистецтва велика кількість критиків відходили від дослідження художньо-естетичних особливостей творчості, а зосереджувалися на аналізі ідеологічного складника як основного критерію пролетарського мистецтва (М. Доленго [7], А. Хвиля [30], С. Щупак [35], В. Юринець [36] та інші). Такий однобокий підхід був спровокований ще й літературною дискусією, яка почалася 1925 року, де Хвильовий виступав з досить різкими для пануючої ідеології статтями та памфлетами. Через це деякі критики, які спочатку палко сприйняли збірки «Сині етюди» та «Осінь», в розпал літдискусії на сторінках періодики безкомпромісно відхрещувалися від Хвильового. Наприклад, Ю. Меженко, що помістив досить схвальну рецензію на збірку «Сині етюди» у часописі «Книга» за 1923 рік і зробив спробу аналізу стилю письменника, характеризуючи метод митця як «стислий, імпресіоністичний, лапідарний і надзвичайно економний» [18], у статті «Європа чи Просвіта» («Життя і революція» за 1925 рік) виступає Хвильовому рішучим опонентом [17]. Або О. Дорошкевич, який в журналі «Життя і революція» 1925 року №3 в статті «Літературний рух на Україні в 1924 році» зазначає, що, зокрема, і Хвильовий «найшасливіше розв'язує на практиці ...вічну проблему... – художня форма й

сучасний, співзвучний добі зміст» [8], а в № 6–7 того самого журналу в статті «Ще слово про Європу» наділяє Хвильового такими рисами, як-от: «неуцтво», «хуторянство», «дешева пиха», «загрозливе самозадоволення» [9].

У гонитві за підбором дошкульніших аргументів, компрометуючих відкриттів і викриттів, критики забували про своє основне призначення: аналізувати саме літературний твір, а не постать його творця. Тому й виходило, що часто дослідники плутали художні твори і публіцистику і робили висновки про одне на основі іншого.

Проте були літературознавці (і треба віддати їм належне), що робили спроби аналізувати творчість письменника в першу чергу як художнє явище, як мистецтво слова, а не як ідеологічну зброю (наприклад, О. Білецький [4], М. Чирков [33], С. Єфремов [10]).

У статті «Про прозу взагалі і про нашу прозу 1925 року» О. Білецький називає Хвильового «...основоположником справжньої нової української прози» [4:138] та визнає високе значення «Синіх етюдів» та «Осені» для молодшої української прози. Дослідник класифікує твори за жанрами, виділяючи наступні: «героїка революції», «революційна сатира» та «сатиричне зображення внутрішнього неладу в середовищі колишніх ідейних борців, розпаду, що веде до смутку, до змішання, до того самого обивательського багна, до моральної смерті» [4:139].

Серед багатьох публікацій, присвячених Хвильовому, яскраво вирізняється стаття М. Чиркова «Микола Хвильовий у його прозі», розміщена у журналі «Життя і революція» за 1925 рік, № 9 та № 10. Це, по суті, перша спроба цілісного аналізу художньо-естетичної системи митця. У статті автор визначає місце Хвильового серед перших європейських символістів кінця ХХ століття, а також фактично окреслює передумови виникнення модернізму: «це – гостре почування грізної катастрофічності тієї доби, що неодмінно насувається і, в зв'язку з цим, переконання в необхідності відкрити новий художній метод, який би відповідав грандіозному розміру і зовсім новому темпу близьких великих подій» [33:38].

Також літературознавець досить точно характеризує основні прийоми поезики Миколи Хвильового, зокрема виділяє контраст як один з найулюбленіший прийом письменника, наголошує на увазі до внутрішнього світу людини, до психологічного аналізу, порушення сюжету, відсутність фабули, «деформацію» мови, нахил до гротеску тощо. Дослідник наголошує, що Хвильовий унікав «красивості» та «шаблонності» метафор, а схилився вбік «загрублості образів та метафори, але ця загрублість сполучається з соковитістю образів...» [33:42]. Окреслені риси творчості дають підставу підсумовувати, що М. Чирков фактично перший окреслив експресіоністичні ознаки прози Хвильового.

Сергій Єфремов у книзі «Історія українського письменства» стверджує, що «Хвильовий зовсім не сатирик, у нього наскрізь лірична вдача...» [10:674]. І хоч дослідник категорично не розділяв погляди Хвильового в літдискусії, не приймав боротьбу «батьків і дітей» в літературі, відкидав тезу «сам собі предок», дорікав письменникові «манірністю», «вишуканістю», «примітивними одбігами», «моралізуванням» тощо, проте віддає належне Хвильовому як майстру слова: «У нього широкі можливості: бистре око меткого спостережника разом з незалежною об'єктивністю художника, вміння різко й рельєфно, без страху зачеркнути контури, вложити в них промовистий образ, знайти відповідне слово без зайвої розволіклості, округлити цілу картину яким-небудь загальним штрихом» [10:675].

Період 30 – 80-х років – це час замовчування письменника на материковій Україні. «...Ім'я Хвильового в тридцять років було приречене на забуття поряд з іменами тих українських поетів та діячів культури, котрі гинули в катівнях чи вмирили у сталінських концтаборах», – констатує хорватський дослідник Александр Флаккер [28:149]. Проте не мовчала критика в еміграції (Ю. Лавріненко [14], Є. Маланюк [16], Ю. Шевельов [34], Г. Костюк [13] та ін.). І хоч праці не були численними, проте їхній вклад у хвилезнаство важко переоцінити.

«За... вісім років (1921 – 29) Хвильовий устиг стати провідним новелістом, творцем власної літературної школи і власного стилю...», – пише Юрій Лавріненко в антології «Розстріляне відродження», що вийшла в Парижі 1959 року [23:406]. Стосовно стилю письменника дослідник зазначає, що «У Хвильового синтеза романтизму і бароко виступає ясно. Це від Гофмана іде в нього уявлення в стильову систему многапливовості (у Гофмана і Гоголя – двопливовість) того, що на перше око здається хаотичним розпорошенням і суцільною суперечністю в собі, як також патетика і гротеск чи прозаїзм у парі, романтична іронія, образ шукача-інтузіяста, приреченого на невдачу, ба навіть техніка вставної новели чи кільцевої побудови, гострий зір на речі і т. д.» [23:415–416]. Дослідник визначає наступні риси барокового стилю в творах Хвильового: «рухливість», «динаміка», «закоханість в темі смерті», «гіпербола», «любов до антитези» та ін.

[23:416]. Подані характеристики влучно репрезентують модерністські риси творчості Хвильового, вони є, зокрема, характеристиками експресіонізму.

У книзі «Зруб і парости» (1971 р.) Юрій Лавріненко продовжує характеризувати поетику письменника: «Стиль Хвильового можна збагнути тільки в динаміці його розвитку: від (на початку) музично-ліричного етюда, через лірично-орнаментальний етюд, до синтези елементів музики й орнаменту... Найвищий пункт на цьому шляху являє синтеза елементів музикального і пластичного, музики і орнаменту» [14:45–46].

У 1962 році в Торонто публікується «Книга спостережень» Євгена Маланюка. В одному з розділів дослідник характеризує Хвильового як майстра новели, «новелі своєрідної, і то не лише в нашій літературі. Хотілося б уточнити: новелі – ліричної (музичної?)» [16:261]. «Не треба бути аж спеціально музикальним, щоб відчутти наявну, чисто музичну фактуру в новелах Хвильового» [16:262]. Дослідник виокремлює прийоми поетики, використовані Хвильовим, «ледве означений кістяк», «імпресіоністичний телеграфізм речень», «нетрадиційна, ...чисто лірична сміливість епітету», хоч подає їх не як новаторство, а як недолік прози Хвильового.

Привертає увагу також стаття Ю. Шевельова «Хвильовий без політики», яка хоч є, за словами автора, «побіжними нотатками», проте зосереджує увагу читача на загальнолюдській проблематиці художніх творів письменника. Автор нарікає, що вся літературна критика (як радянська, так і еміграційна, переслідуючи кожна власну мету) вишукує в творчості Хвильового політичні елементи. Дослідник закликає під шаром злободенного, «українсько-революційно-політичної тематики» розгледіти «проблеми кожного і кожночасного людського життя» [34:227]. Науковець впевнений, що твори Хвильового «можуть сказати світові дещо цікаве й свіже, – якщо їх репрезентувати не з газетно-політичного, а з людського і мистецького погляду» [34:285].

Вершиною праці дослідників на еміграції в окресленому руслі є вихід у світ у 1986 році в Нью-Йорку збірки творів Миколи Хвильового у п'яти томах за редакцією Григорія Костюка [29]. Видання містить усі твори, що були опубліковані за життя письменника. Це було перше вагоме знайомство світової спільноти з творчою спадщиною митця аби «всі, хто шанує, або просто зацікавлений (естетично, суспільно, науково) досі повністю не опублікованою творчістю Хвильового», мали змогу «не тільки прочитати, а й глибше обдумати все, що залишив після себе цей наш неспокійний слобожанин» [13:141].

Із здобуттям українцями власної державності відбувається процес повернення Хвильового до власного народу і одночасно посилюється увага до його творчості. За двадцять років незалежності вийшла друком чимала кількість публікацій, присвячених Хвильовому. Частина з них охоплюють ідеологічні переконання письменника, деякі мають ознайомлювальний характер, що є цілком виправданим. Проте все ж таки більшість праць – це намагання зробити детальний аналіз творчого доробку: з'ясування концепції світу та героїв Хвильового, доведення тісного зв'язку Хвильового з модернізмом чи з якимось його напрямком, визначення ролі художньої деталі у творчості, дослідження поетики стилю тощо.

Одним із важливих дискусійних питань у вивченні творчості письменника було і залишається визначення художньо-естетичної системи митця та причетності чи непричетності його до модернізму. У 90-х роках багато шанованих дослідників визначали Хвильового як імпресіоніста. Цю думку підтримували і ті літературознавці, які одними з перших в незалежній Україні свій науковий інтерес зосередили на вивченні творчості Хвильового, – М. Жулинський, В. Агеєва та інші.

Так, 1991 році у видавництві художньої літератури «Дніпро» виходять твори Миколи Хвильового в двох томах. У передмові до видання Микола Жулинський стверджує, що Микола Хвильовий «...сповідував, особливо на перших порах, імпресіоністичну манеру самовираження» [11:14]. «Цю книгу («Сині етюди» – М. Х.) і читачі, і колеги-письменники зустріли із захопленням, – зазначає дослідник. – Не могла не схвилювати щира, романтична віра в торжество революційних ідеалів, юний ентузіазм імпресіоністично-реалістичного самовираження...» [11:17].

«Своєрідна стильова манера Миколи Хвильового, манера, що впродовж кількох років справляла величезний вплив на молодих українських письменників, йшла від традицій імпресіонізму, насамперед від стилю Михайла Коцюбинського», – стверджує Віра Агеєва [1:155]. Згодом ці думки у своїх статтях підтримають Т. Хом'як [31], О. Соловей [26], М. Руденко [24] та ін.

Велика кількість дослідників за незаперечний факт вважають європейськість та модерністичність творчості Хвильового, проте деякі науковці це твердження заперечують.

Григорій Грабович у статті «Екзорцизм українського модернізму» стверджує, що Хвильовий є «єдиним українським письменником цього періоду, якого...можна поставити ...поруч із взірцевими модерністами Ітсом, Джойсом, Еліотом і Паундом...» [5:576], проте «позитивно згадуючи модернізм під час своєї полеміки, Хвильовий все-таки має з модерністами набагато менше спільного, ніж їхні тодішні опоненти, такі як Франко» [5:578]. Науковець наголошує, що «антихурторянство Хвильового, попри те, що його поділяли й модерністи, саме по собі ще не робить його (Хвильового) модерністом...» [5:578–579].

Соломія Павличко також поставила під сумнів модернізм та європеїзм Хвильового. У своїй монографії «Дискурс модернізму в українській літературі» дослідниця стверджує, що стосовно Хвильового ми «маємо справу з дещо звуженим розумінням модернізму, яке включає по суті тільки дві риси – європеїзм і елітарність» [21:200]. Свою думку авторка монографії аргументує тим, що «Хвильовий не припускав, щоб мистецтво могло бути самодостатньою метою» [21:202], що він не сприймав Європу як «цілість різних суперечливих культурних і політичних напрямів», а самостійно і безпідставно створив образ Європи як досвіду багатьох віків [21:202–203]. Також науковець підкреслює «двоїстість» світоглядної орієнтації: Хвильовий то закликає орієнтуватися на Європу, то у листі до Зеров стверджує, що ненавидить її. «Хвильовий тим часом закликає орієнтуватися на Європу не як європеєць, а як людина з-поза меж Європи, як напівосвічений варвар, заворожений європейською культурною вищістю й водночас розгублений перед нею», – зауважує С. Павличко [21:204].

Проте більшість авторів публікацій цілком слушно модернізм Хвильового залишають поза всяким сумнівом.

Михайло Наєнко у книзі «Художня література України. Від міфів до модерної реальності» стверджує, що «епічні твори М. Хвильового – вищий етап його *модерної романтики вітаїзму*» [19:835].

Тамара Гундорова у статті «Руйнування романтичної метафізики» визначає, що теоретико-художня система Хвильового характеризується не цілісністю, а еклектичністю... Хвильовий своїм типом громадянина-індивіда розгортає європейську психологічну модель мислення. Невипадково, що при цьому він виходив до екзистенціалізму, так само як, до речі, і до сюрреалізму» [6:27].

І. Зборовець простежує барокові стильові риси у творчості Хвильового, і це зрозуміло, адже вони збігаються з рисами експресіонізму [12:759].

З-поміж ряду робіт особливу увагу привертають монографії Юрія Безхутрого «Хвильовий: проблеми інтерпретації» (2003 р.) та «Художній світ Миколи Хвильового» (2005 р.) [2; 3]. У названих ґрунтовних дослідженнях літературознавець подає комплексний аналіз художнього світу Миколи Хвильового з погляду становлення і розвитку модерністичної художньої парадигми ХХ сторіччя.

Юрій Безхутрий одним з перших наголосив на вагому експресіоністичному складникові прози Хвильового: «Модерністичне світовідчуття першої третини ХХ століття, що активно маніфестувалося в естетичних системах спочатку символізму, а пізніше імпресіонізму й експресіонізму, було близьким Хвильовому» [2:477]. Дослідник зазначає, що для прози Хвильового характерне тісне переплетіння імпресіонізму та експресіонізму: «Причина цього, мабуть, лежить як у потребі відтворити надзвичайну складність і рухливість («мерехтіння») внутрішнього світу людини, її тип свідомості, що характерне для імпресіоністичного підходу, так і в усвідомленні гротескності, розірваності, навіть фантастичності тієї дійсності, в якій цій людині доводиться жити, і що відбиває експресіоністичне світосприйняття» [2:478]. Очевидно, що науковець експресіоністичні мотиви творчості Хвильового вважав за незаперечний факт, проте тематика монографій не дозволила більш детально зупинитися на цьому аспектові.

Також цікавим дослідженням є монографія І. Цюп'як «Поетика повістей Миколи Хвильового» (2008), присвячена проблемам поезики творів «Іван Іванович», «Санаторійна зона», «Сентиментальна історія», «Мати», «Вальдшнепи» [32].

Протягом останніх років захищено дисертаційні роботи, автори яких осмислюють певні аспекти творчості Хвильового. Серед них Немченко І. Ю. «Новелістика М. Хвильового в контексті української прози початку ХХ століття» (2004 р.) [20], Левіна В. Г. «Філософія української національної ідеї та її трансформація у творчій спадщині М. Хвильового (середина ХІХ – 30-ті рр. ХХ століття)» (2004 р.) [15], Узунколева А. В. «Топоси сакрального в художній прозі Миколи Хвильового» (2009 р.) [27], Пилипей О. В. «Особливості художнього втілення авторської позиції в творчості Миколи Хвильового» (2010 р.) [22], Ситник О. В. «Мала проза В. Фолкнера і М. Хвильового: форми і засоби психологізму» (2010 р.) [25] та інші. Проте питання художньо-

естетичної системи та поетики творчості Хвильового висвітлюється, хоч і частково, лише в деяких дослідженнях.

Привертає увагу робота Немченко І. Ю., де цій проблемі присвячено цілий розділ «Новелістичні композиції М. Хвильового в різних стильових модифікаціях». Дисертантка робить висновки про «взаємодію окремих елементів неоромантизму, імпресіонізму, експресіонізму, почасти сюрреалізму в текстах на рівні їх композиційної організації» [20:11]. Зокрема, дослідниця окреслює експресіоністичні риси творчості Хвильового: «переключення часових площин», «невизначеність місця дії», «часта зміна точок зору», «незвичайне графічне оформлення текстів, що надає зображенню об'ємності», «загострене сприйняття персонажами творів і оповідачем довколишньої дійсності» тощо [20:12].

Дисертаційне дослідження Ситник О. В. одним з провідних напрямків передбачало встановлення співвідношення в художній системі Хвильового елементів класичної та модерністської поетики. Дослідниця робить висновки про «дотичність письменника до модерністської естетичної системи» та називає риси поетики письменника: «визивна умовність», «гротескність психологічного малюнку», «алогізм», «відсутність причинно-наслідкових ланцюжків у мотивуванні вчинків персонажів» [25:5]. Проте ці яскраві експресіоністичні риси в дослідженні ілюструють психологізм у творах Хвильового, що зумовлено проблематикою дисертації.

Отже, очевидно, що за дев'яносто років було зроблено чимало спроб дати характеристику творчому доробку Хвильового, окреслити, зокрема, художньо-естетичну систему письменника. Були репрезентовані різні, часом протилежні, погляди з цього приводу. Суперечки точилися навколо питання модерніст чи не модерніст Хвильовий, у його творах переважають риси неоромантизму, необароко, імпресіонізму чи його художня система еkleктична. Проте експресіоністичний складник творчості письменника, який є очевидним, згадується фрагментарно і потребує ґрунтовного дослідження.

Література

1. Агеева В. Проблеми розвитку «малої» прози в журнальній критиці 20-х років / Віра Агеева // Двадцять років : літературні дискусії, полеміки. Літературно-критичні статті / [Упорядник В. Г. Дончик]. — К. : Дніпро, 1991. — С. 124—170.
2. Безхутрий Ю. М. Хвильовий : проблеми інтерпретації / Юрій Миколайович Безхутрий. — Харків : Фоліо, 2003. — 459 с.
3. Безхутрий Ю. М. Художній світ Миколи Хвильового / Юрій Миколайович Безхутрий. — Х. : Вид. ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2005. — 332 с.
4. Білецький О. Про прозу взагалі і про нашу прозу 1925 року / О. Білецький // Червоний шлях. — 1926. — № 3. — С. 133—163.
5. Грабович Г. Екзорцизм українського модернізму / Григорій Грабович // До історії української літератури : Дослідження, есе, полеміка. — К. : Основи, 1997. — С. 571—584.
6. Гундорова Т. Руйнування романтичної метафізики / Тамара Гундорова // Слово і час. — 1993. — № 11. — С. 22—28.
7. Доленго М. Післяжовтнева українська література / М. Доленго // Червоний шлях. — 1927. — № 11. — С. 154.
8. Дорошкевич О. Літературний рух на Україні в 1924 році / О. Дорошкевич // Життя і революція. — 1925. — № 3. — С. 61—68.
9. Дорошкевич О. Ще слово про Європу / О. Дорошкевич // Життя і революція. — 1925. — № 6—7. — С. 63.
10. Єфремов С. Історія українського письменства / Сергій Єфремов. — Київ : Femina, 1995. — С. 669—682.
11. Жулинський М. Талант, що прагнув до зір / Микола Жулинський // Хвильовий М. Твори : в 2 т. Т. 1. — К. : Дніпро, 1990. — С. 5—43.
12. Зборовець І. В. Необарокові риси художньої прози М. Хвильового / І. В. Зборовець // Культура України : збірка статей. — Харків, 1996. — Вип. 3. — С. 75—81.
13. Костюк Г. Неопалима купина: Роздуми редактора п'ятитомника М. Хвильового / Григорій Костюк // Літературно-мистецькі перехрестя (паралелі). — Вашингтон-Київ, 2002. — С. 139—153.
14. Лавріненко Ю. Дух неспокою / Юрій Лавріненко // Зруб і парости : літературно-критичні статті, есеї, рефлексії. — Сучасність, 1971. — С. 33—126.

15. Левіна В. Г. Філософія української національної ідеї та її трансформація у творчій спадщині М. Хвильового (середина XIX — 30-ті рр. XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 17.00.01. / В. Г. Левіна. — Харків, 2004.
16. Маланюк С. 13 травня 1933 року / Євген Маланюк // Книга спостережень. — Торонто, Онт. Канада, 1962. — С. 260—268.
17. Меженко Ю. Європа чи Просвіта / Юрій Меженко // Життя революція. — 1925. — № 5. — С. 51.
18. Меженко Ю. [Рецензія на : Микола Хвильовий. Сині етюди. Харків, 1922.] / Юрій Меженко // Книга, — 1923. — Ч. 1. — С. 49.
19. Наєнко М. Художня література України : Від міфів до модерної реальності / Михайло Наєнко. — К. : Вид. центр «Просвіта», 2008. — 1063 с.
20. Немченко І. Ю. Новелістика М. Хвильового в контексті української прози початку XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 01. 01 / І. Ю. Немченко. — Одеса, 2004. — 18 с.
21. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі / Соломія Павличко. — К. : Либідь, 1999. — 447 с.
22. Пилипей О. В. Особливості художнього втілення авторської позиції в творчості Миколи Хвильового : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 / О. В. Пилипей. — Дніпропетровськ, 2010. — 20 с.
23. Розстріляне відродження : Антологія 1917—1933 : Поезія — проза — драма — есей / [упорядкув., передм., післямова Ю. Лавріненка ; післямова Є. Сверстюка]. — К. : Смолоскип, 2004. — 992 с.
24. Руденко М. Імпресіоністичний дискурс М. Хвильового : текст та інтертекст / Марта Руденко // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : [збірник наук. праць]. — Ужгород : УжНУ, 2002. — Вип. 5. — С. 146—152.
25. Ситник О. В. Мала проза В. Фолкнера і М. Хвильового : форми і засоби психологізму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.05 / О. В. Ситник. — Тернопіль, 2010. — 20 с.
26. Соловей О. Психологічний імпресіонізм Миколи Хвильового : генеза стилю / О. Соловей // Вісн. Донецьк. ун-ту. Сер. Б : Гуманітарні науки. — 1998. — Вип. 2. — С. 150—157.
27. Узунколева А. В. Топоси сакрального в художній прозі Миколи Хвильового : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 / А. В. Узунколева. — Кіровоград, 2009. — 20 с.
28. Флакер А. Авангардизм Миколи Хвильового / Александр Флакер // Всесвіт. — 1993. — № 7—8. — С. 149—151.
29. Хвильовий М. Твори : в 5 т. / М. Хвильовий. — Нью-Йорк ; Балтімор ; Торонто. — 1986 с.
30. Хвиля А. До розв'язання національного питання на Україні / Андрій Хвиля. — Харків : ДВУ, 1930. — С. 18—30.
31. Хом'як Т. Поетика стилю Миколи Хвильового / Т. Хом'як // Вісн. Луганськ. держ. пед. ун-ту. Сер. : Філологічні науки. — 2000. — № 5. — С. 93—99.
32. Цюп'як І. К. Поетика повістей Миколи Хвильового / І. К. Цюп'як. — Д. : Національний гірничий університет, 2008. — 105 с.
33. Чирков М. Микола Хвильовий у його прозі / М. Чирков // Життя і революція. — 1925. — № 10. — С. 38—44.
34. Шевельов Ю. Хвильовий без політики / Юрій Шевельов // Вибрані праці : в 2 кн. / [упоряд. І. Дзюба]. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. — Кн. 2. — С. 272—286.
35. Щупак С. Псевдомарксизм Хвильового / С. Щупак // Життя і революція. — 1925. — № 12. — С. 61—62.
36. Юринець В. Микола Хвильовий як прозаїк / В. Юринець // Червоний шлях. — 1927. — № 1. — С. 253—268.